

marques —les quals no apareixen fins al 30 d.C. (fase II).

Tant d'aquesta terrisseria, com de les dues altres, l'autor crea un dendrograma per agrupar totes les famílies de marques, i apunta l'evolució dels personatges que van anar administrant la terrisseria (*tria nomina*) i de les unitats productives que hi treballaven (*cognomina*).

Com a conclusió, el llibre ens proposa una nova metodologia de classificació de les marques, desconstruint-les en tres elements bàsics que, sols o combinats, ens proporcionen informació sobre l'organització del centre terrisser. També ens proposa com enregistrar la informació el més completa possible mitjançant l'ús de motllos de sil·lona, que ens aporta informació sobre les matrius i les seves variants. D'altra banda, per tal d'organitzar millor el volum de diferent marques d'una terrisseria, l'autor pro-

porciona una eina com els dendrogrames per ajudar a comprendre l'estructura operativa de les terrisseries al llarg del temps.

Una lectura, per tant, molt recomanable per a totes aquelles persones interessades en l'economia romana i sobretot en l'organització de les terrisseries que produïen les àmfores Dressel 20 encarregades de comercialitzar l'oli bètic. Creiem que el llibre és una nova fita en l'estudi de l'epigrafia bètica de l'*instrumentum domesticum*, i que serà molt útil per futurs investigadors. Cal tenir en compte que encara queda molta feina per fer, i que tan sols coneixem les terrisseries d'un 40% de les marques bètiques documentades.

Cèsar Carreras Monfort

Universitat Autònoma de Barcelona

GIFREU, Patrick

[Arnau de Vilanova], *El llibre dels vins*
Alella: Vibop Edicions, 2022, 134 p.
ISBN 978-84-123240-5-1

Arnau de Vilanova (c. 1238-1311) va ser sens dubte un dels metges més brillants de l'Europa medieval: entre els seus pacients s'hi comptaven reis i papes, va ser un dels professors més cèlebres d'una de les facultats de medicina més prestigioses de la seva època, la de Montpeller, i va escriure nombroses obres mèdiques, algunes d'una altíssima ambició intel·lectual, altres amb una àmplia difusió. Però Arnau no es va dedicar només a la medicina: també va escriure i va dur a terme una intensa activitat per convèncer els monarques, la jerarquia de l'Església i algunes comunitats de fidels de la necessitat d'una reforma social i religiosa per recuperar l'autèntic esperit cristià. Aquest projecte reformador li va crear enemics poderosos i va provocar la condemna inquisitorial de les seves obres espirituals. La seva gran fama com a metge i heterodox va provocar que se li atribuïssin falsament

un gran nombre d'obres i va generar la llegenda d'un Arnau mag, profeta i alquimista. Així va ser com un dels més alts exponents de la medicina universitària va esdevenir erròniament un dels noms principals de l'alquímia medieval. La recerca històrica rigorosa i sistemàtica sobre la seva figura i la seva obra va començar a mitjan segle xx. D'aleshores ençà s'han anat descartant nombrosos escrits apòcrifs, s'han editat moltes de les seves obres autèntiques i s'ha pogut avançar en el coneixement de la veritable aportació d'Arnau. Actualment els especialistes estem convençuts que Arnau de Vilanova no va tenir cap relació amb l'alquímia.

En aquesta situació, qualsevol que vulgui acostar-se a l'obra d'Arnau de Vilanova hauria d'esforçar-se per conèixer els estudis recents entorn d'aquest autor per tal d'evitar repetir les dades desfasades que s'han anat

transmeten sobre la seva figura i els escrits apòcrifs que se li atribueixen. Certament, de cara a la difusió al públic general, és un obstacle l'escassetat de traduccions de les seves obres llatines. Per tant, sembla que ens hauria d'alegrar la recent publicació del *Llibre dels vins* (*De vinis* en llatí) sota el nom d'Arnau de Vilanova en traducció de Patrick Gifreu, dins una col·lecció de Vibop Edicions dedicada a la literatura vinculada al vi. Tanmateix, l'alegria es veu entelada perquè la manera com es presenta aquesta obra contribueix a perpetuar la imatge distorsionada d'Arnau.

El *Llibre dels vins* consisteix en una recopilació de receptes per elaborar compostos basats en vins o licors amb les seves aplicacions terapèutiques. Si bé l'ús del vi com a remei ens pot sorprendre en l'actualitat, estava perfectament integrat en la medicina medieval. Malgrat que aquesta edició es reivindica com la primera traducció al català, ja se'n va publicar una a València el 2007. El mateix Gifreu, a qui s'ha d'agrair la seva llarga dedicació a divulgar en francès els clàssics catalans des de Perpinyà, havia publicat la versió francesa del mateix *De vinis* fa onze anys. Per fer-la accessible al públic general, Gifreu acompanya la traducció amb una introducció que presenta Arnau de Vilanova i el *De vinis*, així com amb un gran nombre de notes sobre les fonts citades pel text, els termes tècnics, la identificació dels vegetals esmentats i explicacions sobre el contingut. En no existir una edició actual del text llatí feta amb criteris filològics a partir dels manuscrits, la traducció es basa en la penúltima de les edicions renaixentistes, que n'ofereix una versió molt poc fiable. Per acabar-ho d'adobar, la traducció de Gifreu és plena d'errors, abreujaents i omissions.

En la introducció s'evidencia sovint l'ús de bibliografia no prou actualitzada. Així, entre altres errors, Gifreu dona com a autèntics diversos tractats avui considerats apòcrifs pels especialistes. Sobre el *De vinis* diu: «ja ningú en qüestiona l'autenticitat». Tanmateix, en la primera de les notes es

contradiu en reconèixer que darrerament «s'ha considerat pseudo-arnaldià». En realitat, tots els investigadors que en els últims decennis han abordat l'autoria d'aquest llibre s'han decantat per qüestionar-ne o negar-ne l'autenticitat, inclosos dos dels màxims experts en la medicina d'Arnau, a qui Gifreu cita com si hi fossin favorables (Juan Antonio Paniagua i Michael McVaugh). Com que el prefaci del *De vinis* situa l'autor de l'obra a l'Àfrica, Gifreu afirma que «fou escrit a l'Àfrica», sense adonar-se que aquesta ubicació no encaixa gens amb el que sabem de la biografia d'Arnau, ben documentada en els darrers anys de la seva vida (1309-1311), en els quals suposadament se situaria la redacció del llibre per la dedicatòria al rei Robert de Nàpols. Que el llibre fos originalment destinat a Robert tampoc és gens segur, atès que el seu nom només apareix en una versió hebrea de 1358, i en canvi algunes còpies llatines van adreçades a un rei de França.

Potser no s'hauria de retreure a una edició divulgativa com el *Llibre dels vins* que no tractés en profunditat una qüestió tan complexa com l'autenticitat de l'obra. Ara bé, sí que és molt discutible que, des de la coberta del llibre fins a les notes, es doni el nom d'Arnau de Vilanova com l'autor segur. També es pot criticar que la introducció no reculli fidelment les conclusions dels investigadors que s'han endinsat en la qüestió de l'autenticitat o almenys que no justifiqui per què no són acceptades. La introducció passa per alt que es coneixen una norantena de manuscrits que transmeten el *De vinis* —només en cita un— amb variacions importants en el text. Algunes d'aquestes versions estan atribuïdes a altres noms que en podrien ser els veritables autors del llibre, com el «Silvester» suggerit per José Rodríguez Guerrero. En tot cas, és important remarcar que una quantitat tan gran de còpies manuscrites conservades demostren que aquest tractat va tenir una difusió molt extensa durant l'edat mitjana. Al Renaixement l'obra es va continuar divulgant per mitjà de la impremta, en llatí

però encara més en una versió alemanya on apareix fosa amb un altre tractat sobre l'elaboració del vi.

En la introducció s'admet que el corpus alquímic atribuït a Arnau «se sol considerar apòcrif». Tanmateix, a partir de les referències a la destil·lació en alguns dels vins, i en especial al vi d'or, presentat com una panacea, Gifreu considera que Arnau fa servir l'alquímia «com a mitjà provat per aconseguir una veritable medicina subtilitzadora» i que la seva pràctica mèdica «és tan variada que arriba a incloure l'alquímia». Són coherents aquestes conclusions amb el contingut de les obres indubtablement escrites per Arnau? No hi ha dubte que no. És cert que en obres seves, com l'*Speculum medicine* (1308) i les *Medicationis parabole* (1301), Arnau esmenta de manera puntual alguns beneficis terapèutics que l'or té per al cor. De fet, la indicació mèdica de l'or no és rara en la medicina medieval i renaixentista i fins i tot hi ha constància del seu ús entre les classes més altes amb resultats potencialment tòxics a la llarga. Ara bé, aquestes breus i escasses mencions queden molt lluny de la lloança entusiasta que el *Llibre*

dels vins dedica a aquest metall com una substància amb múltiples propietats curatives, inclosa la conservació de la joventut. La diferència no es pot justificar, com fa Gifreu, perquè el *De vinis* no sigui «una obra destinada a l'ensenyament». Altres escrits no orientats a l'ensenyament, com el regim de sanitat dedicat a Jaume II, no inclouen cap referència a les propietats curatives de l'or. Suposar una dedicació a l'alquímia d'Arnau de Vilanova —avui dia rebutjada per tots especialistes— per la via de l'atribució d'una obra considerada apòcrifa per la recerca més rigorosa és desfer els progressos que s'han realitzat al llarg dels últims decennis en el coneixement de la seva veritable figura històrica i tornar a la seva imatge llegendària que tant havia costat desmuntar.

Jon Arrizabalaga, Sebastià Giral, Michael R. McVaugh i Fernando Salmón
Comitè editorial dels *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*

CELENZA, Christopher S.

The Italian Renaissance and the Origins of the Modern Humanities: An Intellectual History, 1400-1800

Cambridge: Cambridge University Press, 2021, xii + 327 p.
ISBN 978-1-108-83340-0

En el seu últim llibre Christopher Celenza ens ofereix un recorregut per la història de la filologia, des de l'humanisme florentí de mitjan segle XIV fins a la Il·lustració francesa. Ho fa des de tres perspectives (des de tres narratives). El primer relat té a veure amb els costums i les mentalitats intel·lectuals que es van originar a la Itàlia del Trecento i que, en no més d'un segle i mig, es van escampar per tot Europa. El segon relat va lligat als canvis en les condicions de publicació dels textos arran del desenvolupament de la impremta, que van deter-

minar la manera com filòsofs i pensadors es van haver d'expressar. La tercera història és un relat d'una mort i d'un naixement, la mort dels vincles entre filologia i filosofia, i el naixement, després de Descartes, de les disciplines intel·lectuals concebudes com a entitats individuals, separació que ha continuat fins als nostres dies.

La triada de capítols inicials pren en consideració tres figures de l'humanisme italià dels segles XIV i XV. Les pàgines centrals del capítol primer («Philology, the Italian Renaissance, and Authorship») s'ocupen de